

UDK: 296.38
Pregledni članak
Pripremljen u rujnu 2005.

RABINSKA SUBOTA

Robert M. Johnston

SAŽETAK

Rabinska subota

Među brojnim židovskim denominacijama koje su postojale prije 70. godine po Kr. samo su dvije preživjele razaranje Jeruzalema i hrama.¹ Jedna od njih je bilo kršćanstvo, a druga farizejstvo.² Lišeno hrama, te nalazeći nužnim prilagoditi se razornim posljedicama nesretnog rata i dramatično izmijenjenom vlastitu položaju, farizejstvo se promijenilo iz nužde. Rabinski judaizam je pojam koji se odnosi na nastavak farizejstva nakon 70. godine po Kr., i iz njega su nastali svi suvremeni oblici judaizma. Ovaj članak iznosi kratki prikaz štovanja i svetkovanja subote u klasičnom rabinskom judaizmu.³

Ključne riječi: *Rabinska-subota; Judaizam; Farizejstvo*

- 1 Ovaj navod izostavlja Samarijance stoga što ih naraštajima nisu baš smatrali Židovima. Danas ih je ostalo manje od tisuću. Mnoge skupine Židova u dijaspori (prekomorske) ostale su odvojene od glavnine židovske povijesti, poput Falaša, crnopusih etiopskih Židova kojih je danas ostalo oko trideset tisuća. U kasnijoj židovskoj povijesti pojavile su se druge skupine koje se mogu smatrati ostacima pred-rabinskih oblika judaizma, od kojih je najistaknutiji karaitski pokret nastao u osmom stoljeću po Kr., te reformirani judaizam u suvremenoj Americi.
- 2 Nazorejci (židovski kršćani) su preživjeli bježanjem u pravom trenutku u Pellu preko Jordana. Farizejstvo je preživjelo zbog dramatičnog bijega rabina Johanana ben Zakaja iz Jeruzalema, a on je dobio dopuštenje od rimljana za osnivanje škole u Jabni (Jamniji), nedaleko od palestinske obale. Saduceji nisu mogli preživjeti bez hrama i hramskih žrtava, no farizeji su imali spremne i pri ruci mjesne sinagoge kao zamjenska vjerska središta. Iako su eseni bili slabo povezani s hramom, kao skupina su, čini se, bili izbrisani pri nekim drugim rimskim vojnim pohodima tijekom razornog rata. Mnogi od njih su vjerojatno postali kršćani ili gnostici.
- 3 Pod „klasičnim rabinskim judaizmom“ podrazumijeva se najprije vjera Talmuda, no još su ga više razradili i uključili u kodeks kasniji rabini, što ćemo kasnije i pojasniti.

Jedno od razlikovnih obilježja farizejstva bilo je njegovo veliko poštivanje usmene predaje. Farizeji su tvrdili kako su nasljednici književnika Ezre i njegova sudišta, poznatog kao Veliko vijeće, što je bio početak Sanhedrina. Doista, Ezra i Veliko vijeće smatrani su prenositeljima usmenih zakona koji se mogu pratiti unatrag sve do Mojsija.⁴ Usmeni zakoni su obično bili u obliku tumačenja ili primjene nekog temeljnog teksta iz spisa Starog zavjeta koji je bio iznesen u obliku promišljene prosudbe uvaženog rabina te poduprt većinom glasova ostalih rabina u sudištu ili akademiji.⁵ No, pravne odluke Sanhedrina, ili čak pojedinačnih rabina, mogle su biti punovažne i onda kada se ne bi mogle dokazati Biblijom. Povlastica za takve ne-biblijske zakone, poznate kao *gezerot* (rabinske zabrane; jednina, *gezera*) i *takanot* (zakonske odredbe sudaca ili rabina; jednina, *takana*), može se vidjeti u Ponovljenom zakonu 17,11. Rabinski judaizam je, dakle, pomoću predaje protumačeni Stari zavjet.⁶ Usmeni zakon je dugo bio doslovno usmeni. Uzdržavali su od zapisivanja iz straha da se prema njemu ne bi postupalo jednako kao prema Svetom Pismu. Namjesto toga, bio je pohranjen u glavama rabina i njihovih učenika. Međutim, kako su učenjaci postojećoj predaji stalno nešto dodavali, ona je postala toliko obimna da je pamćenje bilo preopterećeno. A što je još ozbiljnije, smrt velikog broja vodećih učenjaka u velikim Židovskim ratovima prvog i drugog stoljeća (66.-70. po Kr. i 132.-135. po Kr.), te progoni koji su uslijedili nakon drugospomenutog rata, pokazali su kako je ljudsko pamćenje odviše krhak način čuvanja podataka. Učiteljeva glava odvojena od njegova tijela je knjiga koja se više ne može čitati! I stoga se usmena predaja počela zapisivati.

Nešto poslije 135. po Kr. rabin Meir je načinio kompilaciju zakona koje je on znao. Ovoj se zbirci još dodavalo te je početkom trećeg stoljeća rabin Juda Princ načinio temeljnu kodifikaciju rabinskog zakona poznatu kao Mišna, a koja je do danas ostala osnovni vodič za ortodoksni život Židova. Mišna se sastoji od šezdeset i tri knjige ili 'traktata', a svaki se od njih bavi različitom tematikom. Rasprave ili traktati koji se većinom bave subotnjim zakonima nazvani su *Šabat* i *Erubin*.⁷ Židovsku religiju možemo vrlo slabo razumjeti ako ne znamo Mišnu, jednako

4 Klasična tvrdnja ove teorije o lancu predaje nalazi se u Mišni, Abot 1,1. Ostatak ove rasprave prikazuje kako se taj lanac prenosio od Ezrinih dana do vremena kada je nastala kompilacija Mišna.

5 Možemo se pitati kako pravna odluka koja je predstavljena kao rabinovo mišljenje može na neki način biti pripisana Mojsiju. Odgovor je vjerojatno u tome što su se prihvaćena mišljenja rabina smatrala prirodnim i nužnim otkrivanjem onoga što se u načelu nalazilo ili se podrazumijevalo u Mojsijevu zakonu.

6 Judaizam smatra Pet knjiga Mojsijevih izvornim otkrivenjem od Boga, a činjenica da su daljnje pojedinsti i primjene Mojsijevskog zakona dane kasnije navodi se kao dokaz nužnosti trajnog razvijanja predaje. Proročke zabrane trgovanja te nošenja tereta subotom (Amos 8,5; Jeremija 17,21-24) pojašnjavaju nakanu općenite zabrane rada iz Dekaloga i Mojsijevih zakona, te se smatra kako prvo mjesto koje Biblija zauzima u tumačenju i razrađivanju zakona čini zakonitim postupak koji su provodili rabini. Mišljenja rabina temeljila su se na njihovu tumačenju Svetog pisma, na ustanovljenim običajima te na mudrim kazuističkim zaključcima. Došlo se do točke gdje su rabinska pravila imala veću težinu od Biblije iz koje su ona u konačnici trebala biti izvedena: „The words of the Scribes are more beloved than those of the Torah“ (*Midrash Rabbah, The Song of Songs*, 1:2;2; cf. Ellen G. White, *Christ's Object Lessons* [Washington, D.C., 1941], str. 304). To nije moralo biti slučaj u teoriji, ali je bilo u praksi. Ako su učenja rabina bila povećalo za čitanje Mojsijevih uputa tko bi se usudio čitati ove druge bez prvih?

7 Upućivanje na Mišnu obično se vršilo navođenjem određenog traktata na način jednak biblijskim referencama, poput: Šabat 8,2. Upute na Palestinski Talmud imale su prefiks 'J' za Mišnu, na osnovi koje se razrađivalo, kao: J. Šabat 8,2. Upućivanje na Babilonski Talmud obično se vršilo prema brojevima listova,

kao što kršćanstvo možemo slabo razumjeti ako ne znamo Novi Zavjet.⁸

No, rabinsko tumačenje i stvaranje zakona nije prekinuto već se postupak proširivanja nastavio. To je pak stvorilo vrlo opširnu razradu rasprava iz Mišne poznatu pod nazivom Gemara. Temeljni tekstovi iz Mišne zajedno s njihovim proširenjima u Gemari poznati su kao Talmud.⁹ Postoje zapravo dva Talmuda: Palestinski Talmud (ili 'Jeruzalem'), nastao oko 400. po Kr., te autoritativniji, Babilonski Talmud, sastavljen oko sto godina kasnije. Ovo su najvažniji izvori za naše proučavanje rabinske subote.

Dosad spomenuta djela uglavnom su uređena prema tematici. Uz ova rabinska djela koja su tematski uređena, postoje još i druga u obliku tekućeg tumačenja biblijskih tekstova. Ona se nazivaju *midrašim* (jednina, *midraš*). *Midrašim* su različitih vrsta: *halahički* (propisujući; oni predstavljaju najstariju vrstu), zatim ekspozicijski i homiletički. U ovom ćemo poglavlju spomenuti *Mehilta* rabina Išmaela, *Midraš Raba*, *Midraš o Psalmima*, i *Pesikta rabati*.¹⁰

Čak i nakon dovršetka Talmuda, rabini su nastavili iznositi zakonske odluke o suboti, kao što su to činili i o svim ostalim važnim pitanjima židovskog života. Ta mišljenja su poznata pod nazivom *responsa*. Bilo je pokušaja da se ovi preobimni materijali sažmu zbog lakšeg snalaženja. Možda je najčitkiji takav sažetak načinio Majmonid (Moše ben Maimon) u dvanaestom stoljeću, no današnji najutjecajniji sažetak židovskog zakona je *Šulhan aruh*, kojega je pripremio Josef Karo u šesnaestom stoljeću.¹¹

Sada ćemo vidjeti što nam ovi izvori imaju reći o suboti.

poput Šabat 73a (svaki list na hebrejskom je imao dvije strane označene s „a“ i „b“). Tako je čitatelj po obliku navoda mogao reći koje je djelo navedeno iako je traktat u svakome od njih imao isti naslov. U fusnotama u ovom radu Šabat će imati skraćenicu Šab., a Erubin će biti označen s Erub. Imena ostalih rasprava, traktata, neće biti skraćivana. Koliko god je to moguće, postojat će samo navodi iz onih rabinskih spisa koji su dostupni na engleskom jeziku. Najpraktičniji prijevod Mišne jest onaj Herberta Danbyja; standardni prijevod Babilonskog Talmuda je izdanje koje je uredio Isidore Epstein (Soncino izdanje), koje smo obično, iako ne uvijek, slijedili.

- 8 Rabini čiji se navodi nalaze u Mišni nazivaju se *tanaim*. Oni su bili suvremenici pisaca Novog zavjeta i najranijih crkvenih otaca.
- 9 Rabini čiji su navodi u Gemari Talmuda nazivaju se *Amoraim*. *Amoraim* razdoblje je završilo oko 550. po Kr. Završno dotjerivanje Babilonskog Talmuda izvršili su učenjaci zvani *Saboraim* čije je razdoblje završilo oko 600. godine po Kr.
- 10 *Mehilta* je tumačenje pravnih dijelova Izlaska, a reference su prema traktatu i poglavlju, poput : Mek. Bakodeš 2. *Midraš raba* je niz komentara na Pet knjiga Mojsijevih i Pet Megilot (Ruta, Tužaljke, Propovjednik, Estera i Pjesma nad pjesmama), na svitke koji su se čitali na židovske blagdane. Reference na *Midraš raba* su ovdje navedene u ovom obliku: Post. R. 97:2. Ostali navodi iz *midrašim* neće biti skrećenice već ćemo uporabiti standardni sustav poglavlja i redaka iz ovih djela. Uz spomenuta djela bit će i referenci na takozvane Male Traktate (Minor Tractates) koji se ponekad smatraju dodacima Talmudu. U ovom članku njihovi će naslovi imati prefiks 'M.T'.
- 11 Majmonidov kodeks (*Mišne Tora*) se bavi subotom u Trećoj knjizi naslovljenoj 'The Book of Seasons'. Prijevod (Yale University Press izd., New York, 1961) će biti označen kao Majmonid, Kodeks. Preveden je skraćeni oblik *Šulhan Aruh* (Goldin, New York, 1963); ovdje ćemo ga označavati kao Ganzfried, Kodeks.

Važnost subote

Ni jedna ustanova u judaizmu nije bila toliko važna kao subota a jedino joj se obrezanje približuje po jednakosti. Rabini su smatrali kako se subota po važnosti može mjeriti sa sveukupnim ostalim propisima koji se nalaze u Tori.¹² Rečeno je: „Onaj tko poštuje subotu čuvan je daleko od grijeha.”¹³ Jedna propovijed sadrži Gospodinovu izjavu: ‘O, moj narode, gle, dokinuli ste svih Deset zapovijedi. Ipak, da ste držali samo jednu zapovijed... Ja bih vam oprostio. A koja je to zapovijed? To je zapovijed koja se tiče subotnjeg dana.’¹⁴ Šabat je najduži traktat u Mišni a ovom se temom često bave i druge rasprave.¹⁵

Subota nije bila samo važno obilježje židovske prepoznatljivosti, već je smatrana načinom svjedočenja ljudima o Stvoritelju.¹⁶ To je slikovito prikazano ovako: “Subota dodaje svetost Izraelu. Zašto je trgovina ta-i-ta zatvorena? Zato što on drži subotu. Zašto se taj-i-taj uzdržava od rada? Zato što on drži subotu. Tako on svjedoči za Onoga čijom je riječju svijet nastao, da je On stvorio Svoj svijet za šest dna i odmorio se u sedmi. I stoga kaže: ‘Vi ste mi svjedoci, riječ je Jahvina, a ja sam Bog’ (Izaija 43,12).”¹⁷

Glavni darovi - prednost, blagoslov i izbavljenje - obećani su Izraelu kao nagrada za uspjeh u držanju subote.¹⁸ A nadalje, rečeno je kako konačno izbavljenje ovisi o ispravnom držanju subote. Rabin Johanan je rekao u ime Simona ben Johaja: „Kada bi Izrael držao dvije subote prema tim zakonima, bili bi odmah izbačeni.”¹⁹ Rabin Levi je rekao: „Ako bi Izrael držao subotu ispravno, pa i samo jedan dan, sin Davidov bi došao. Zašto? Zato jer ona jednako vrijedi kao sve zapovijedi.”²⁰ Navod iz Izaije 30,15 je uporabljen kako bi pokazao da su pravo pokajanje (‘vraćanje’) i držanje subote (‘odmor’) bili uvjeti spasenja, odnosno način ubrzavanja Mesijina dolaska.

Subota u Hagadi

Obzirom na sadržaj, cjelokupno židovsko učenje je podijeljeno na dva dijela: halaha (zakon) i hagada (pripovijesti). Ova drugi dio, koji se bavi strogo teološkim pitanjima i pretpostavkama suprotstavljenim mjerilima ponašanja, ponajprije privlači našu pozornost. Šimun ben Lakiš je načinio ovu usporedbu: „To je svjetovni način kada bi čak i kralj koji sebe smatra prosvijetljenim mogao reći svojim slugama: ‘Radite jedan dan za sebe a šest dana za mene.’ Nije tako sa Svetim, blagoslovljen neka je. Ovo je što Sveti, blagoslovljen neka je, kaže Izraelu: ‘Djecu moja, zadržite šest dana za sebe, a držite smo jedan dan za Mene.’”²¹

Hagada je osobita po tome što je puna usporedbi, legendi i živahnih izmaštanih razgovora poput ovoga koji se kreće oko činjenice da nakon sedmog dana, za razliku od ostalih dana u

12 Hulin 5a; J. Berakot 1:5; J. Nedarim 3:14; Izl. R. 25:12; Pnz. R. 4:4.

13 Mek. Vajasa' 6.

14 Pesikta rabati 27:4.

15 Cf. Eugene T. Lipman, *The Mishnah: Oral Teachings of Judaism*. (New York, 1970), str. 79.

16 Mek. Bakodeš 8.

17 Mek. Šabata 1.

18 Mek. Vajasa' 5.

19 Šab. 118b.

20 Izl. R. 25:12; J. Taanit 1:1.

21 Pesikta rabati 23:2.

tjednu, ne slijedi parni dan, te oko činjenice kako u kasnom hebrejskom ista riječ, *kiduš*, znači i svetkovati i zaručiti:²² „Subota govori Svetome, blagoslovljen neka je: Svaki dan ima svoj par, ali ja nemam par. Sveti, blagoslovljen neka je, odgovori: Zajednica Izraelova će biti tvoj par. I kada je Izrael stajao na gori Sinaju Bog je rekao: Sjećaj se osobite stvari koju sam rekao Suboti, naime da će zajednica Izraelova biti tvoj par, kao što je rečeno: Sjeti se da svetkuješ dan subotni' (Izlazak 20,8).“²³

Postao je običaj mnogih Židova da slijede primjer za koji se smatra da ga je dao rabin Hanina iz prvog stoljeća, koji je odjenuo svoju najbolju odjeću te pri zalasku sunca na početku subote stajao uzvikujući: „Dodite i hajdemo pozdraviti kraljicu Subotu“, primjer je rabin Jannaj koji se, nalik tomu, svečano odjenuo i dočeka subotu riječima: „Dodi, o zaručnice, dodi, o zaručnice!“²⁴ Petak uvečer je bilo vrijeme konzumacije braka.

Preinačena metafora bila bi: Izrael je zaručnica, Bog je njezin muž a subota vrijeme njihova sjedinjenja.²⁵ Ovi prikazi znače da je subota bila isključiva prednost Izraela, jer je ona neznabošcima poput tuđe žene. Rabin Johanan je to ovako rekao: „U svjetovnim stvarima, kada kralj i njegova svita sjede i međusobno razgovaraju, treba li netko doći i prekinuti ih, i ne čini li takav sebe podložnim kazni smrti? Isto je tako subota ponovno sjedinjenje između Izraela i Boga, kao što je rečeno, Neka je ona znak...između mene i Izraelaca (Izlazak 31,17); stoga svaki nežidov koji, budući neobrezan, sebe gura između njih, navlači na sebe kaznu smrti.“²⁶

Gornja usporedba izrečena je kako bi objasnila ono što su istaknuli Jose ben Hanina i Šimun ben Lakiš: „Poganin koji svetkuje subotu zaslužuje smrt.“²⁷ Smatralo se kako je Gospodin dao subotu samo Izraelu, a ne neznabošcima.²⁸ Jasna posljedica ove isključive zamisli o suboti bio je općeniti rabinski stav o tome kako je zapovijed o suboti bila prvi puta dana na Sinaju, iako je bilo mnogih odstupanja od ovog mišljenja.²⁹ Subota je, prema jednoj varijaciji, bila poznata Adamu koji je skladao Psalam 92.³⁰ Doista je rečeno kako je Adam sagriješio na dan kad je stvoren, ali stoga što je subota za njega posredovala, on nije bio progнан iz Vrta sve

22 Temeljno značenje iza obje uporabe jest „odvojiti ili posvetiti“. Oblik imenice *kiduš* rabi se i za molitvu posvećenja subote i za obred vjenčanja.

23 Pesikta rabati 23:6.

24 Šab. 119a. O ostalim običajima i legendama u odnosu na zamisao o suboti kao Izraelvoj zaručnici vidi Abraham Joshua Heschel, *The Sabbath* (New York, 1966), str. 45-62, 124-128.

25 Pnz. R. 1:21; cf. Iz. R. 33:7.

26 Pnz. R. 1:21.

27 Sanhedrin 58b (Prijevod autorova prijevoda, napom. prev.); Pnz. R. 1:21.

28 Mek. Šabata 1; Iz. R. 25:11. Ostali su Židovi, osobito iz dijaspore, imali općenitiji pogled na obvezatnost subote. Vidi Robert M. Johnston, 'Patriarchs, Rabbis, and Sabbath,' AUSS 12 (1974):94-102. No, dok je većina rabina govorila: "The Sabbath was given to you" (meaning Israel), Isus je govorio, "The Sabbath was made for man" (Marko 2,27).

29 Pored Johnston, vidi Kurt Hruby, "Le sabbat et sa célébration d'après les sources juives anciennes" (suite), *L'Orient Syrien* 8 (1963):72-79; i Jacob Z. Lauterbach, "The Sabbath in Jewish Ritual and Folklore," in *Rabbinic Essays* (Cincinnati, 1951), str. 439, 440.

30 M. T. Abot de Rabbi Nathan 1:8 [17b]; Prop. R. 1:2:1.

do završetka subote.³¹ Nakon toga, prema ovom stajalištu, subota je bila zaboravljena sve do Mojsijeva vremena.³²

Mnoge od ovih zamisli mogu se pratiti unatrag sve do međuzavjetnog razdoblja, poput stajališta da su mnogi među patrijarsima svetkovali subotu, osobito Jakov i Josip, no o Abrahamovu slučaju se više raspravljalo.³³ Postojalo je i vjerovanje kako je Mojsije Izraelcima u Egiptu prije svoga bijega osigurao prednost svetkovanja subote.³⁴ Sanhedrin 56b zaključuje kako su četvrta i peta zapovijed dio osobitog otkrivenja Izraelcima kod Mare (Izlazak 15,25), prije davanja zakona na Sinaju, ili čak i prije primanja mane (Izlazak 16). Rabini su prepoznali kako se riječi „zato ti je zapovjedio ... Bog tvoj“ (Ponovljeni zakon 5,15.16) moraju odnositi na pred-Sinajske zapovijedi. No, nigdje se ne nagovještuje da je itko prije Abrahama svetkovao subotu, osim Adama i Boga, i moguće nekih drugih nebeskih bića.³⁵

Ako su ovo bili rabinski pogledi na prošlost subote, što je s njezinom budućnošću? Subota se smatra otokom vječnosti unutar vremena, pred-okusom budućeg svijeta. Tamid 7,4 objavljuje kako je Psalam 92, kojega su subotom pjevali Leviti u hramu, „pjesma za buduće vrijeme, za dan koji će cijeli biti subota i odmor u vječnom životu.“³⁶

Usko povezano s ovom zamisli bilo je drevno učenje o svemirskom tjednu, izvučeno iz Psalma 90,4, prema kojemu nakon šest tisuća godina zemljine povijesti treba doći tisuću godina pustoši, što je u skladu sa subotnjom otpusnom godinom, kada su robovi bili oslobođani a zemlja ležala pusta (Izlazak 21,2; 23,11; i td.). Ova zamisao, koju je moguće pratiti unatrag barem do međuzavjetnih pseudepigrafa,³⁷ povezana je isto tako i s Psalmom 92 te sa idejom o eshatološkoj suboti u Sanhedrinu 97a,b. Pirke de rabi Eliezer, poglavlje 19, ovo učenje iznosi jezgrovito: „Sveti, blagoslovljen neka je, stvorio je sedam tisućljeća (‘olamin), i od svih njih odabrao je samo sedmo tisućljeće; šest tisućljeća su za ulazak i izlazak, za rat i mir. Sedmo tisućljeće je cijelo subota i odmor u vječnom životu.“³⁸

31 Pesikta rabati 23:6; 46:1. Djelo iz osmog stoljeća koje crpi ne samo iz ranijih rabinskih predaja već isto tako i iz ranih apokaliptičkih pseudepigrafa *Pirke de Rabbi Eliezer*, 18 [19] (Friedlander prijev., str. 125,126) kaže: “The Sabbath day arrived and became an advocate for the first man, and it spake before Him: Sovereign of all worlds! No murderer has been slain in the world during the six days of creation, and wilt Thou commence (to do this) with me [on the Sabbath]? Is this its sanctity, and is this its blessing? ... By the merit of the Sabbath day Adam was saved from the judgment of Gehinnom.” Rečeno je isto tako kako je, iz obzira prema Adamovim strahovima, prve subote svjetlost trajala trideset šest sati (Midraš o Psalmu 92:4).

32 *Pirke de Rabbi Eliezer*, 18 (Friedlander, str. 126).

33 Za referencu vidi tri članka koja se spominju u bilješkama 28 i 29. Cf. Pesikta rabati 23:9.

34 Iz. R. 1:28; 5:18.

35 Postojalo je rabinsko učenje koje se ticalo nečega što je bilo poznato kao Noahidski zakon prema kojemu je pretpotopnim svecima dano šest zakona koje su trebali poštovati: zabrana obožavanja drugih bogova, huljenja na Božje ima, proklinjanja sudaca, ubojstva, rodoskvruća i pljačke. Noa je dobio dodatnu zabranu jedenja mesa s krvlju života u njemu (Sanhedrin 56a, b; Post. R. 16:6). Moralni zahtjevi za neznabošce nisu prelazili ovih sedam zakona koji nisu uključivali subotu.

36 Cf. M.T. Soferim 42a.

37 Vidi Knjigu Enohiovih tajni 33:1-2 koja bi mogla odražavati kršćansko izdanje istog načina razmišljanja koje je proizvelo Barnabu 15,4-9; no, vidi bilješku u APOT, 2:451. Cf. *Vita Adae et Evae* 51:2, gdje je sedmi dan „the sign of the resurrection and the rest of the age to come“, a teško da je to mogao izreći kršćanin za kojega je uskrsnuće povezano s nedjeljom.

38 O ovoj cijeloj temi vidi Theodore Friedman, “The Sabbath: Anticipation of Redemption,” *Judaism* 16

Zamisao da izgubljene duše subotom dobivaju oslobođenje od kazne u podzemnom svijetu na određeni je način slična učenju o eshatološkoj suboti. Čim subota počne anđeo imenom Duma koji je zadužen za duše uzvikuje: „Izađite iz Gehene!“ I duše bivaju subotom oslobođene umjesto da budu suđene. Kada Židovi dovrše službu na završetku subote, Duma ponovno glasno viče: „Izađite i dođite u kuću smrtnog sjena i kaosa.“³⁹

Rabini su bili pozvani da objasne što Bog radi subotom. Tinej Ruf, rimski upravitelj koji je mučio rabina Akivu, rekao je Akivi: „Ako je tako kako ti kažeš, da Sveti, blagoslovljen neka je, svetkuje subotu, onda on ne bi trebao buditi vjetrove ili činiti da taj dan pada kiša.’ ‘Ti, bezumniče!’, Akiva je uzviknuo: ‘To je kao onaj koji stvari nosi četiri lakta.’“⁴⁰ Ovdje se Akiva poziva na *erub* pravilo prema kojemu je čovjeku dopušteno da nosi većinu stvari unutar svog privatnog područja, a u javnom području samo četiri lakta. No cijeli je svemir Božje privatno područje.

U sljedećem prikazu tri druga rabina utišavaju primjedbe kada su, za posjeta Rimu, načuvali kako Bog drži svoje vlastite zapovijedi: „Dogodilo se da je tamo bio neki sektaš koji im je, dok su izlazili van, prišao rugajući im se: „Vaše su riječi samo prijevara. Niste li rekli da Bog kaže nešto i onda to ispuni? Zašto onda On ne svetkuje subotu?’ Oni su odgovorili: ‘Jadniče! Nije li čovjeku dopušteno nositi subotom u vlastitu dvorištu?’ On odgovori: ‘Jest.’ Na što oni njemu odgovoriše: ‘I gornja i donja područja su Božje dvorište, kao što kaže: ‘Puna je sva zemlja Slave njegove’ (Izaija 6,3), pa čak i kada čovjek nosi u dužini svoje vlastite visine, griješi li?’ Ostali su se složili. ‘Onda, rekli su oni’, pisano je, ‘Ne ispunjavam li ja nebo i zemlju?’ (Jeremija 23,24).“⁴¹

Drugo tumačenje Božjeg rada subotom jest na osnovi toga što je bilo dopušteno subotom raditi u svetištu, a sav je svemir Božji hram: „Vama će ona biti sveti dan. Bogu, pak, ona je kao običan dan.“⁴² Bilo kako bilo, s takvom pozadinom Isusova izjava u Ivanu 5,17, „Otac moj ne prestanto radi, zato i ja radim“ na više načina obilježava tvrdnju o Njegovu božanstvu.

(1967):443-452; George Wesley Buchanan, “Sabbatical Eschatology,” *Christian News From Israel* 18 (Prosinac, 1967):49-55. Zanimljivo je da novozavjetna knjiga Otkrivenje podupire zadnji dio sheme svemirskog tjedna, no izričito je tiha o prvom dijelu (od šest tisuća godina). Teško je uskladiti zamisao o beskrajnoj suboti s ulomkom poput ovoga iz Midraša o Psalmu 73:4—“R. Simeon said in the name of R. Simeon the Pious: In this world, if a man goes about gathering figs on a Sabbath, the fig tree says nothing at all; but in the World to Come, if a man should go to glean a fig tree on a Sabbath, the tree will call aloud to him and say: ‘It is the Sabbath!’”

39 Midraš o Deset zapovijedi, Četvrta riječ; Pesikta rabati 23:8. Prva je njemački prijevod iz August Wünsche, *Aus Israels Lehrhallen* (Leipzig, 1909; ponovno izdanje Hildesheim, 1967), 4:91.

40 Post. R. 11:5; Pesikta rabati 23:8.

41 Izl. R. 30:9.

42 Mek. Šabata 2. Ili možda znači kako je Bogu, koji je neograničen suncem, mjesecom ili rotirajućom zemljom, sve vrijeme jednako. No, takva bi se zamisao sukobljavala s drugim rabinskim tvrdnjama, poput tumačenja u Midrašu o Psalmu 92:2, “In all the forty years that the children of Israel were in the wilderness, God would give manna to them on the six days of labor, but on the Sabbath the manna did not fall: not because God had no strength to send it down, but because it was Sabbath in His presence.”

Subota u Halaki

Kada se od židovskih vjerovanja (hagada) o suboti okrenemo propisima (halaka) o njezinu svetkovanju, skloni smo misliti kako se nalazimo na poznatom tlu, jer tko nije čuo o opterećujućem legalizmu koji nam je dobro poznat iz Evanđelja? Može nas stoga iznenaditi kada shvatimo kako su rabinski zakoni na određeni značajan način bili opuštanje od daleko strože halake koju su držale ranije židovske sekte.⁴³ Stroža pravila o mnogim subotnjim običajima nalazimo ne samo u ranijim ne-rabinskim spisima, poput Knjige Jubileja (osobito poglavlja 50), Zadokitskog spisa (13,1-27; 14,6),⁴⁴ i svitaka s Mrtvog mora, već i u zabilježenim običajima Esena, Samarijanaca i Falaša.⁴⁵

Rabinski običaji predstavljaju olakšanje strogih pravila koje je postignuto ili otvorenim protivljenjem, ili – što im je svojstvenije – razrađivanjem dodatnih pravila koja omogućuju izvanredno ili općenito zaobilazanje prijašnjih pravila. Postoji nekoliko udarnih prikaza ovakvih sklonosti. Takozvana 'starija' halaka je tumačila Jeremiju 17,22 vrlo doslovno, kao zabranu nošenja bilo čega u kuću ili iz kuće, no Šabat 1,1 to nadmudruje dopuštajući dvama osobama da prema brižljivo propisanom postupku između sebe određenu stvar dodaju izvana unutra ili obrnuto. Samarijanci, Falaši i Karaiti su tumačili Izlazak 16,29 vrlo strogo, nikada ne napuštajući subotom svoje stanove, no farizeji su postavili ograničenje unutar kojega se subotom može zakonito kretati – 'subotni dan hoda' od 2000 lakata spomenutih u Djelima 1,12. Mišna doista sadrži cijeli traktat, Erubin, koji opisuje pravnu fantastiku kojom se ova ograničenja mogu spojiti kako bi još više proširila slobodu kretanja.

U nekim slučajevima su rabinski propisi, čini se, pobijali pravila prijašnjih sekti, a kršenja su općenito bila usmjerena prema većoj ugodnosti ili čovjekoljubivosti. Ovakvo je popuštanje započelo već u Isusovo vrijeme. Među svoja pravila o suboti Zadokitski spis unosi: 'Nitko ne treba pomoći životinji u njezinu izbavljanju u subotni dan. I ako ona upadne u jamu ili rupu, on ju ne treba vaditi u subotu... I ako neka osoba upadne u mjesto s vodom ili u mjesto tame,

43 O ovom općenitom pitanju vidi osobito George Foot Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: The Age of the Tannaim* (Cambridge, Mass., 1927), 2:27-52. Moore govori o "older Halakah" koja je bila stroža od farizejske i kasnijih tannaim, koji su nastojali učiniti zakone praktičnijima. Nije, međutim, jasno predstavljaju li razlika između propisa Mišne i onih iz ranijih izvora (Jubileja, Zadokitskog spisa, Svitaka s Mrtvog mora, i td.) razliku između novijih i starijih ili neke sektaške različitosti. Moguće je da skupina poput Esena predstavlja ne samo konzervativnost već isto tako i sklonost prema većoj strogosti. Vidi Barbara Thiering, "The Biblical Source of Qumran Asceticism," *JBL* 93 (1974):432,433. Bilo kako bilo, postoji velika mogućnost da su propisi o držanju subote u Isusovo vrijeme bili stroži i teži no što su bili kasnije nakon dovršenja Mišne.

44 Ova prva dva djela nalazimo u *APOT*, 2:1-82, 785-834. Zadokitski spis se sada često naziva Damaščanski savez; obično je uključen u izdanja prijevoda svitaka s Mrtvog mora, poput Theodor H. Gaster, *The Dead Sea Scriptures* (Garden City, N.Y., 1956).

45 O ovom općenitom pitanju vidi osobito S. T. Kimbrough, Jr., "The Concept of Sabbath at Qumran," *Revue de Qumran* 5 (1964-1966):486-501; i Judah Rosenthal, "The Sabbath Laws of the Qumranites or the Damascus Covenanters," *Biblical Research* 6 (1961): 10-17. Ova dva članka, nažalost, nastoje umanjiti razlike između rabinskih propisa i propisa drugih; to dolazi zbog previđanja nekih ilustracija koje su dolje navedene. Usporedite s dva članka koje je napisao Louis Finkelstein: "The Book of Jubilees and the Rabbinic Halaka," *Harvard Theological Review* 16(1923):39-61; i "Some Examples of the Maccabean Halaka," *JBL* 49 (1930):20-42. O razlikama u odnosu na subotnja svjetla, vidi Lauterbach, *op. cit.*, str. 458-461.

on ga ne smije podizati ljestvama ili užetom ili nekim sredstvom.⁴⁶ Da su takve propise već promijenili ili ukinuli farizeji u Isusovo vrijeme može se vidjeti iz Luke 14,5, što je u skladu s rabinskim načelima, kao što će se u dolje navedenom tekstu i vidjeti.

Dva sljedeća primjera su još očitija. Knjiga Jubileja 50,8 je objavila da „tkogod legne sa svojom ženom“ oskvrnjuje subotu i „umrijet će“, što je u skladu s načelom Samarijanaca, Falaša i Karaita. No, rabini su poticali bračni odnos petkom uvečer, kao što ćemo i vidjeti.⁴⁷ I konačno, Samarijanci, Eseni, Falaši i Karaiti su tumačili Izlazak 35,3 kao zabranu ikakve vatre na subotnji dan. Stoga su ove skupine provodile petak uvečer u mraku. No, rabini su razumjeli kako se zabrana primjenjuje samo na paljenje (ili gašenje) vatre subotom. Ako je svjetiljka upaljena prije dolaska subote, moglo ju se ostaviti upaljenom. U stvari, paljenje subotnjih svjetiljaka, kao što ćemo vidjeti, bila je poželjna dužnost u svakoj kući.⁴⁸

Rabinsko umnožavanje pravila većinom je imalo za cilj učiniti zakon lakšim za ispunjavanje, izricati izuzetke i objašnjavati prekršaje.⁴⁹

Poslovi koji su imali prednost nad subotnjim odmorom

Bit rabinskog razumijevanja subotnjih zabrana bilo je izbjegavanje ciljanog, proizvodnog rada, kao što ćemo dolje i prikazati. No, bile su priznate određene okolnosti u kojima je subotnji zakon mogao biti držan tako da su bili dopušteni poslovi koji bi se u drugačijim okolnostima smatrali kršenjem subote. Najznačajniji posao koji je nadilazio subotu bilo je obrezanje koje se obično moralo izvršiti osmi dan nakon rođenja. „Rabin Josef Galilejac kaže: Veliko je obrezanje jer ono ostavlja po strani subotu koja je vrlo važna i čije je oskvrnuće kažnjivo uništenjem.“⁵⁰ Ako je osmi dan padao na subotu, bile su zakonite čak i nužne pripreme za operaciju, iako je rabin Akiva postavio pravilo, „Bilo koji čin rada koji je mogao biti učinjen uoči subote ne nadilazi subotu, ali ono što ne može biti učinjeno uoči subote [u obredne svrhe] nadilazi subotu.“⁵¹ No, to se činilo samo ako se rođenje dogodilo prethodne subote, te je tada osmi dan također bila subota. Ako je slučaj bio dvojben, kao kada bi se dječak rodio petkom u suton, tada bi se obrezanje odgađalo do onog što se smatralo desetim danom, do nedjelje.⁵²

Kao što je Isus jednom prigodom naglasio (Matej 12,5), posao koji je bio povezan s hramskim obredom bio je zakonit iako je učinjen subotom. Čak i nakon razaranja hrama, rabini su brižljivo sačuvali i razrađivali zakon o hramskim službama, stoga što su zadržali čeznutljivu

46 13:22, 23, 26. Gaster, *op. cit.*, str. 78, ispravlja propis kako bi ga promijenio iz zabrane u pozitivnu zapovijed stoga što “this would be against the universal Jewish rule that sabbath laws may be broken in cases of life and death.”—Stranica 104. No, ovakva ispravka propušta uzeti u obzir potpunu usklađenost subotnjih propisa u ovome i srodnim spisima, protivno rabinskim propisima. Nezakonito je prenositi rabinska načela na skupinu koja je načinila ovo djelo. Ispravke su još manje vjerojatne na formalnoj osnovi, stoga što zapovijed stoji usred otprilike dvadeset pet drugih zapovijedi, od kojih svaka izriče zabranu.

47 Vidi bilješku u *APOT*, 2:81, 82.

48 Vidi Lauterbach, *op. cit.*, str. 454-458.

49 Cf. White, *op. cit.*, str. 38, 39, 278, 279.

50 Mek. Amalek 3.

51 Šab. 19:1.

52 Šab. 19:5.

nadu kako će ove službe jednoga dana biti obnovljene. Tako nalazimo: „Žrtve zajednice naroda nadilaze subotu i zakone o nečistoći, no žrtve pojedinca ne nadilaze ni subotu ni zakone o nečistoći,“ osim izuzetka „pečenih kruhova velikog svećenika i junca prinesenog na Dan pomirenja“, stoga „što one moraju biti prinesene u točno određeno vrijeme.“⁵³ Dok su pečeni kruhovi velikog svećenika (Levitski zakonik 6,12) mogli biti pripremljeni u subotu, dva kruha iz Levitskog zakonika 23,17 i prineseni kruhovi prema Akivinu pravilu ne bi mogli tada biti pripremani.⁵⁴ Ako je Mojsijevski zakon utvrđivao točan kalendarski dan za neki obredni čin, tada je on svetkovan čak i onda kada je padao u subotu. Takvi su činovi uključivali uklanjanje i spaljivanje sveg ukvasanog kruha prije Pashe; klanje pashalnog janjeta, ali ne i pečenje; te žetvu omera ječma koji se prema Levitskom zakoniku 23,10 i 11 prinosio na drugi dan Pashe.⁵⁵

Vraćamo se korak unatrag na pitanje kako su određivani kalendarski datumi? Treba se sjetiti da je židovski kalendar bio lunarni, te da se, u najmanju ruku u doba Tanaita, početak lunarnog mjeseca određivao promatranjem, a ne izračunima: dan nakon što je zamijećen novi polumjesec Sanhedrin bi proglašavao da je nastao prvi dan mjeseca. No, za tu stvar je sudište bilo ovisno o svjedocima. Njihovo je svjedočanstvo bilo smatrano toliko važnim, obzirom da su se prema njemu određivale svetkovine, da je takvim svjedocima bilo dopušteno obesvetiti subotu kako bi otišli dati svjedočanstvo sudištu o pojavljivanju mlađaka, osobito u nisanu i tišriju. Takav svjedok bi mogao prekršiti subotnja ograničenja, ponijeti sve što mu je bilo potrebno za putovanje pa čak i biti nošen na nosiljci, ako sam nije mogao hodati.⁵⁶

Od makabejskih vremena subotom je također bio dopušten obrambeni rat.⁵⁷ Doista, rabini su zamijetili kako su ratovi koje su vodili Jošua i David morali biti iznad subote.⁵⁸ Naučavali su: „Neznabožački gradovi ne smiju se opkoljavati, osim tri dana prije subote, no, jednom započeti, ne trebaju se prekidati. I stoga je Šamaj rekao: ‘dok ne padne’ [Ponovljeni zakon 20,20], čak i subotom.“⁵⁹ Ako izraelski grad opkole neznabošci, subotom je dopuštena samoobrana, no samo toliko dugo koliko je to nužno, kako smatra ben Bathira Juda.⁶⁰ Pojedincima je također dopušteno poduzeti nužne mjere samoobrane: „Ako čovjeka progone pogani ili pljačkaši, koji je zakon u odnosu na njegovo kršenje subote? Naši su rabini učili sljedeće: Ako čovjeka progone pogani ili pljačkaši, on može oskrvnuti subotu kako bi spasio svoj život.“⁶¹ Međutim, čovjek koji nije pod vojnim zapovijedima neka ne izlazi subotom nositi oružje.⁶²

53 Temura 2:1.

54 Menahot 11:2-3; cf. Šab. 19:1; Pesahim 6:2.

55 Pesahim 3:6; 6:1-6; Menahot 10:1-3, 9.

56 Roš ha-Šana 1:4, 5, 9.

57 Nakon što je tisuću pobožnih Židova dopustilo da budu pobijeni radije no da se subotom obrane, Matatija i ostali židovski vođe u borbi protiv Antioha Epifana odlučili su kako će se u budućnosti u takvim okolnostima braniti (1 Mak 2:29-41). Prema 2 Makabejcima 8:25-28, nakon što su Židovi porazili Nikanorovu vojsku, prestali su ih progoniti stoga što se približavala subota. Čini se kako je u starozavjetnim vremenima bilo manje promišljanja o redovitoj vojnoj službi subotom; 2 Kr 11:4-11 govori o vojnicima koji su bili na straži te čak i sudjelovali u prevratu protiv kraljice Atalije.

58 Post. R. 70:15.

59 Šab. 19a.

60 Mek. Šabata 1.

61 Br. R. 23:1.

62 Šab. 6:4.

Samoobrana spada u treću skupinu okolnosti koje nadilaze subotu: smrtna opasnost (pi-kuah nefeš). U načelu je svaka opasnost po život nadilazila subotnje zakone.⁶³ Rabin Išmael je iz Izlaska 22,2 zaključio kako dužnost spašavanja života nadilazi subotu, rabin Eliezer ben Azarja iz obrezanja a rabin Akiva iz činjenice kako smrtna kazna za ubojstvo nadilazi hramsku službu (što zauzvrat nadilazi subotu, a spašavanje života je zasigurno bolje no njegovo oduzimanje!).⁶⁴ Rabin Natan je tvrdio kako Izlazak 31,16 znači „trebamo zanemariti jednu subotu u svrhu spašavanja života osobe tako da ta osoba mogne svetkovati mnoge subote.“⁶⁵

Znatno problematičnija je bila odluka postignuta glasovanjem većine mudraca na tajnom sastanku u gornjoj sobi jedna kuće u Lyddi nakon rata 135. po Kr., u vrijeme kada su običaji judaizma stavljeni izvan zakona i mnogi su trpjeli mučeništvo zbog svetkovanja subote. Odlučeno je: „U svakom zakonu Tore, ako je čovjeku zapovjedbano: ‘Prekrši i ne podnesi smrt’ on može prekršiti kako ne bio pretrpio smrt, a izuzetak je idolopoklonstvo, rodoskrvrnuće [uključujući i preljub] i ubojstvo.“⁶⁶ Rabin Išmael je ovu odluku opravdao na osnovi Levitskog zakonika 18,5 – „Zato držite moje zakone i moje naredbe; tko ih vrši u njima će naći život,“ a ne smrt.⁶⁷ Ovakvo zaključivanje, međutim, nije bilo općeprihvaćeno, i rabin Dimi se ogradio i rekao: „Ovo se učilo samo ako nije bilo kraljevskog proglašenja, no ako postoji kraljevski proglas, tada osoba mora radije pretrpjeti mučeništvo no prekršiti čak i najmanje pravilo.“ Rabin Johanan je nadalje dogradio: „Čak i bez kraljevskog proglašenja, to je bilo dopušteno samo u privatnosti; no javno je netko morao biti mučenik čak i zbog sitnog pravila radije no prekršiti ga.“⁶⁸

Rabini su smatrali kako se u obzir mora uzeti progoniteljev motiv: ako je on zapovjedio Židovu da prekrši subotu samo zbog svog osobnog zadovoljstva, Židov može prestopiti; no

63 O takvim slučajevima sustavno raspravlja Majmonid (Kodeks, Šabat 2:1-25).

64 Mek. Šabata 1.

65 *Ibid.* Odmah će se vidjeti kako su među ovim dokazima dva gotovo potpuno jednaka onima koje je upotrijebio Isus. Dokaz rabina Eleazara koji spominje *Mehilta* gotovo je identičan onome koji se nalazi u Ivanu 7,23. U Joma 85b je nešto širi: “R. Eleazar answered and said: If circumcision, which attaches to only one of the two hundred and forty-eight members of the human body, suspends the Sabbath, how much more shall the saving of the whole body suspend the Sabbath!” Riječi koje je rekao Simon ben Menasiah vrlo su slične onima u Marku 2:27. Zbog ovih su sličnosti neki židovski učenjaci tvrdili kako Isus nije izgovarao ništa novo već je samo ponavljao uobičajenu čovjekoljubivost farizeja. Ovakav pogled se nasukao na kronološki problem, stoga što su obojica, i rabin Eleazar i rabin Simon ben Menasiah, naučavali dva naraštaja nakon Isusa. I. Abrahams u djelu *Studies in Pharisaism and the Gospels*, Prvi niz (London, 1917), str. 130, pokušava riješiti ovaj problem zamjećujući kako su u Joma 85b Simonove riječi pripisane Jonathanu ben Josephu, i “the variation in assigned authorship suggests that the saying originated with neither, but was an older tradition”; on prati ovo učenje unazad konačno do odluke Matatije u 1 Makabejcima 2, 39. Na ovo bih ja odgovorio: Abrahams je doista u pravu kada kaže kako ova izreka izvorno ne pripada niti jednom rabinu, već je starija – nepoznati izvor ovog učenja bio je Isus čije su udarne riječi sigurno ušle u općenu uporabu, čak i među onima koji nisu bili njegovi sljedbenici, i koji ne bi imali razloga pamtit i njihov izvor, a itekako bi imali razloga ne dozivati ga u sjećanje. U 1 Makabejcima ne postoji verbalna usporedba niti ikakva tvrdnja o nekom općenitom načelu.

66 Sanhedrin 74a; Joma 85a; i drugdje.

67 Sanhedrin 74a. Izreka rabina Išmaela pripisuje se rabinu Samuelu, u Joma 85b, gdje se pojavljuje u istom kontekstu kao i izreka rabina Eleazara te izreka koja se tu pripisuje Jonatanu ben Josefu, a u *Mehilta* Simonu ben Menasiahu. Izreka koju *Mehilta* pripisuje rabinu Natanu u Joma 85b pripisuje se Simonu ben Menasiahu.

68 *Ibid.*

ako je zapovijed vjerski potaknuta, tada se mora odabrati mučeništvo: „Jer Raba kaže: Ako neznabožac kaže Židovu, ‘Nakosi trave u subotu za stoku, ako nećeš ja ću te ubiti’, on mora radije biti ubijen no kositi; ‘Kosi travu i baci je u rijeku,’ on treba radije biti ubijen no kositi. Zašto je tako? – Stoga što je njegova nakana primorati ga da pogazi svoju vjeru.“⁶⁹

Opasnost po život ne mora biti apsolutno nedvojben. „Kadgod postoji dvojba oko toga je li život u opasnosti, to nadilazi subotu.“ U nekim se slučajevima subotom mogu uzimati lijekovi. Netko može čak ugrijati vodu za bolesnu osobu: „Ne kažemo: Čekajmo, stoga što će mu možda biti bolje, već odmah grijemo vodu za njega.“⁷⁰ Primaljstvo je subotom bilo zakonito i primalja je mogla kršiti subotnja ograničenja kada je to bilo nužno te ići gdje je god bila potrebna. No, kronična bolest za koju je postupak liječenja mogao biti odgođen, nije se mogla liječiti subotom stoga što nije uključivala načelo *pikuah nefesh*.⁷¹

Šofar-uzbuna se mogla objaviti subotom za grad opkoljen neznabošcima ili poplavom te zbog broda u opasnosti.⁷² Netko je mogao spasiti dijete upalo u more ili slučajno zaključano u sobu, te „je subotom morao ukloniti ruševine kako bi spasio život, a što je ta osoba hitrija to je zaslužnija pohvale; i ne treba pribaviti dopuštenje od Sudišta“⁷³ Moglo se, također, ugasiti i ograničiti vatru u slučaju požara te su neke stvari mogle biti spašene iz vatre.⁷⁴

Ovi činovi ne bi subotom bili dopušteni osim zbog spašavanja života. Samo ih je strašna hitnost činila zakonitima.

Subotnje zabrane

Možda je proizvoljno oštro odvajanje okolnosti koje su dopuštale potpuno ukidanje subotnjih zakona od onih stvari koje su obično bile dopuštene. Je li ratovanje bilo dopušten čin ili ukidanje subote? No, ipak je prikladno njihovo razlikovanje. Sada se okrećemo najsvojstvenijem obilježju rabinske subote: mnogobrojnim zakonima koji su određivali što je zabranjeno a što dopušteno.

U Starom je zavjetu samo nekoliko zabranjenih subotnjih aktivnosti posebno spomenuto: raditi posao, paliti vatru i trgovati. K tome, rabini su Izlazak 16,29 shvaćali kao zabranu putovanja preko određenih ograničenja, a Jeremiju 17, 21 i 22 kao zabranu nošenja tereta iz privatnog u javno područje ili obrnuto.

No, što se smatra radom? U znanstvenom smislu, podizanje ruke je rad ali je očito da su rabini trebali drugačiju definiciju od one koju rabe suvremeni fizičari. Biblijska riječ uporabljena u četvrtoj zapovijedi, i drugdje, bila je *melaka* – zadatak, projekt, posao, a pri tome nije bila bitna količina uloženog napora, već nakana.⁷⁵ *Melaka* je u najširem smislu riječi bilo nešto što je učinjeno s nakanom dobitka ili stvaranja zemaljske dobrobiti.

69 Sanhedrin 74b.

70 Joma 8:6; 84a, b.

71 Šab. 18:3; 22:6.

72 Tanit 3:7.

73 Joma 84b.

74 *Ibid.*; no vidi i Šab. 16:1-6.

75 I. Grunfeld, *The Sabbath: A Guide to Its Understanding and Observance* (Jerusalem, 1972), str. 19, zaključuje definicijom pojma *melaka* kao “an act that shows man’s mastery over the world by the constructive exercise of his intelligence and skill.”

No, to je apstraktno, a rabini su više voljeli razmišljati u vrlo konkretnom smislu, ne stvarajući definicije već popise. Svoj osnovni popis dobili su tumačenjem Izlaska 35 gdje Mojsije ozbiljno, po cijenu smrti, zabranjuje rad subotom i paljenje vatre, a zatim nastavlja iznositi zadaće za podizanje šatora. Ovdje je dakle ključ: sve različite aktivnosti koje su pridonosile izgradnji šatora spadaju u rubriku „posao“. Postupkom izvođenja zaključaka kojim se trenutno ne bavimo, oni su isto tako odlučili, na temelju Ponovljenog zakona 25,3, da je broj zabranjenih osnovnih poslova bio trideset i devet: „Osnovnih vrsta poslova ima četrdeset manje jedan: sijanje, oranje, obavljanje žetve, vezanje klasja, mlaćenje, vijanje, čišćenje plodova, mljevenje, sijanje, miješenje, pečenje, striženje vune, pranje ili češljanje ili bojanje vune, pređenje, tkanje, pravljenje dvaju omčica, tkanje dvaju niti, razdvajanje dvaju niti, vezanje, razvezivanje, šivanje dvaju šavova, paranje u svrhu šivanja dvaju šavova, lovljenje gazele, ubijanje ili guljenje ili soljenje gazele, sušenje, struganje ili rezanje njezine kože, ispisivanje dvaju slova, brisanje u svrhu ispisivanja dvaju slova, zidanje, rušenje, paljenje vatre, udaranje čekićem i nošenje bilo čega iz jednog područja u drugo. Ovo su glavne grupe poslova: četrdeset manje jedan.“⁷⁶

Ovaj je popis uzet kako bi se stvorile osnovne vrste poslova koje su se mogle dodatno beskonačno dijeliti i ekstrapolirati. Samo Mišna sadrži prilično istančanu raspravu o mnogima od njih. Između stotina primjera ovdje ćemo navesti samo nekoliko. „Oni ne smiju cijediti voće ili istisnuti sok, čak je zabranjen i sok koji sam curi van.“⁷⁷ Cijedenje je potpadalo pod vrstu mlaćenja. Ovo pravilo isto tako prikazuje i načelo kako nitko ne smije primiti osobnu korist od nenamjerne ili neizbježive proizvodnje koja se događa subotom.⁷⁸ Subotom se, primjerice, nije moglo jesti voće koje je palo pod voćku, stoga što je moglo otpasti za vrijeme subote.⁷⁹ Postojala je dugotrajna rasprava o tome može li se jesti jaje koje je bilo sneseno subotom, a neki su smatrali kako je ono zapravo nastalo dan prije. Konačno je zaključeno kako takvo jaje ne treba micati iz gnijezda, no moglo se sačuvati do poslije subote, kada se konačno moglo pojesti.⁸⁰

Skupina „udaranje čekićem“ bila je proširena tako da uključuje bilo koji čin potreban za dovršetak posla ili završetak nekog proizvoda. Po ovome je „onaj tko subotom ukloni niti s odjeće odgovoran prema osnovi udaranja čekićem, no samo onda kada ih primijeti.“⁸¹ U istoj skupini je bila zabrana instrumentalne glazbe subotom. Ni hrana se nije mogla pripremati.⁸²

Zabrana paljenja vatre subotom bila je jasno prikazana u Izlasku 35,2 i 3, a popis u Mišni je dodao i gašenje vatre. Škakljivo pitanje je bilo što činiti u slučaju požara u kući. Smatralo se kako se to moglo činiti kako bi se spasio život, kao što je gore navedeno, ali ne i kako bi se spasila imovina.⁸³ Strogost ovog pravila bila je umanjena određenim zaobilaznjem. Stoga „ako bezbožnik dođe kako bi ugasio vatru, oni mu ne moraju reći ‘Ugasi je’ ili ‘Nemoj ugasiti’ budući

76 Šab. 7:2. Cf. Mek. Šabata 2; Šab. 97b.

77 Šab. 22:1.

78 Iz ovog razloga ortodoksni Židovi koji smatraju nužnim mužnju krava subotom, mlijeko koje su tako dobili izlijevaju ne želeći od njega imati nikakve koristi.

79 Peshahim 4:8.

80 Betzah 1:1; Betzah 2a-4b; Šab. 43a.

81 Šab. 75b.

82 Erub. 104a; Mek. Pisha, 6.

83 Majmonid, Kodeks, Šabat 12:3.

da oni nisu odgovorni za njegovo držanje subote. No, ako je to bio maloljetni Židov, oni bi mu mogli ne dopustiti, stoga što su odgovorni za njegovo svetkovanje subote.“ „Sve svete knjige se mogu sačuvati od izgaranja“ kao i dovoljno hrane i pića za ostale subotnje obroke te ostale, odista nužne stvari.⁸⁴

Rabini su smatrali svojom dužnošću stavljanje ograde oko svetosti subote (u skladu s načelom koje nalazimo u Abotu 1,1) i to zabranjujući ne samo one stvari koje su obesvećivale subotu već i one stvari koje su povećavale opasnost od oskvrnuća subote. Zaljuljati svjetiljku kako bi više ulja ušlo u stijenj i stoga uzrokovalo da ona jače svijetli, bilo je, poput paljenja vatre, kardinalni prekršaj. Stoga su rabini zabranjivali sve što je nekoga moglo kušati u ovom smislu. Nikome nije bilo dopušteno tražiti štetočine među svojom odjećom ili subotom čitati pri svjetlosti svjetiljke.⁸⁵ Postojala je učenjačka rasprava na drugoj osnovi po pitanju je li ispravno ubiti štetočinu subotom i jedan je rabin izjavio, „Ako netko ubije štetočinu subotom, to je isto kao da je ubio devu.“⁸⁶ No, postojala je jasna razlika između kardinalnog prijestupa i kršenja rabinskih zaključaka.

Subotnji su zakoni bili različitih vrsta. Trideset i devet vrsta rada činilo je osnovni zakon. Postojali su isto tako i *muktzeh* zakoni o stvarima koje je subotom trebalo ostaviti po strani i ne uzimati ih iako nikakav posao nije bio uložen – prljave stvari te stvari poput otpalog ploda ili jaja koja su snesena tijekom subote. Pod ovim zakonima čovjek se, u svrhu izvanjskog dojma, nije doticao novca ili bilo koje alatke svojeg zanata, čak i onda kada njima nije kanio obavljati posao.

Zatim su postojali *šebut* zakoni o subotnjem odmoru, zabranjujući stvari koje se nisu kao takve smatrale poslom, no za koje se smatralo kako odvlače od odmaranja i svetosti subote. Popis takvih činova nalazimo u Betzah 5,2 – penjanje na drvo, plivanje, pljeskanje rukama, lupkanje po bedru i lupkanje stopalima po tlu. Zabranjeni su bili i „činovi izabiranja“ poput sjeđenja na sudu, zaključivanja zaruka, obavljanja *halitza* (Ponovljeni zakon 25,9) ili zaključivanja leviratskog braka. Smrtna kazna, pokop i vjenčanje nisu se mogli vršiti subotom.⁸⁷ Mnoga su od ovih djela zahtijevala i pisanje nekog dokumenta, a subotom je pisanje bilo zabranjeno.

Grješnost subotnjih činova ovisila je o nakani, cilju i o tome je li dobivena korist,⁸⁸ kao i o izvanjskom dojmu.⁸⁹ Razlikovalo se namjerno i nenamjerno kršenje subote.⁹⁰ Čak je i rečeno: „Onaj koji greškom učini zabranjeni čin subotom dok je kanio učiniti drugi, slobodan je od kazne stoga što Tora zabranjuje samo proračunati čin“⁹¹ Stoga onaj koji je vukao stolac preko zemljanog poda i načinio „brazdu“ nije bio okrivljen, osim ako je to namjeravao učiniti! Postavljeno je pitanje: „Što ako netko zaboravi lonac na peći i skuha u subotu?“ Rabin Hija bar

84 Šab. 16:6, 1; 117b.

85 Šab. 1:3.

86 Šab. 12a.

87 Betzah 5:2; Mek. Šabata 2; Šab. 23:4, 5.

88 Šab. 12:1-6; Šab. 73b; Suka 3:14; cf. Majmonid, Kodeks, Šabat 1:6.

89 Šab. 22:3-5.

90 Cf. Terumot 2:3.

91 Sanhedrin 62b.

Abba je odgovorio: „Ako netko nesvjesno kuha subotom, onda to može jesti; ako s namjerom, onda ne treba jesti; a nema razlike.“ No, rabini su ubrzo otkrili kako su mnogi počeli namjerno ostavljati lonce na peći a onda se branili, „Zaboravili smo“. Stoga su mudraci „opozvali svoje poteze i kažnjavali onoga koji je zaboravio.“⁹² To su opasnosti popustljivosti!

Stručni, umješni rad bio je zabranjen dok je obično, nestručno djelo ponekad bilo dopušteno.⁹³

Ne može se zaniijekati kako su rabini često i s priličnim užitkom duboko zaranjali u kazuističko zaključivanje te se stoga neka od njihovih pravila čine proizvoljnim. Unatoč protivljenju odlučili su da je subotom dopušteno strugati med iz košnice. Dopušteno je bilo i postaviti posudu kako bi se uhvatila kišnica.⁹⁴ Od izgaranja su mogli spasiti Sveta pisma, filakterije i njihove kovčežice, ali ne i molitvenike.⁹⁵ Stvari se nisu smjele odići s jastuka ili otvora vrča, no mogle su se s njih stresti ili otrti.⁹⁶ I dok netko nije smio izravno nositi kamen, bilo mu je dopušteno podići svoje dijete čak i ako je dijete imalo kamen u svojoj ruci.⁹⁷

Rabini su bili nešto opušteniji u odnosu na ono što su djeca činila subotom. Djeci se nije smjelo zapovjediti da izvrše neku zadaću, no, neplanirana djela, poput čupanja ili bacanja, mogla su biti dopuštena.⁹⁸

Hranu nije bilo dopušteno zagrijavati, no moglo ju se održavati toplom i u tu svrhu su postojali različiti izumi. Primjerice, sud s hladnom vodom mogao je biti stavljen u vruću vodu kako bi se zagrijao.⁹⁹ Određena djela su bila dopuštena ako potpuni čin rada nije dovršen odjednom.¹⁰⁰ Posao koji se sam dovršava (natapanje, bojanje, pečenje i td.) nije se mogao započeti ako nije bilo vremena da se dovrši prije subote, no „voda se može provesti u vrt večer prije subote, malo prije mraka i može nastaviti teći cijeli dan“¹⁰¹

Liječenje slabosti i oštećenja koja nisu ugrožavala život nije bilo dopušteno, no „očni balzam je mogao biti stavljen na oko [prije zalaska sunca u petak] i zavoj na ranu te se postupak zacjeljivanja nastavljao cijeli dan.“¹⁰² Nije trebalo ići u rat, ni ići s putujućim trgovcima ili polaziti na brod, osim tri dana prije subote.¹⁰³ Subotom se smjelo pomazati mrtvaca, i oprati ga, sve dotle dok udovi nisu pomicali,¹⁰⁴ a moglo ga se pomaknuti ako se na njega stavio cijeli kruh ili dijete - jer je ih je bilo dopušteno pomicati unutar kuće - pa je tako s njima pomicano

92 Šab. 38a.

93 Cf. Šab. 46b.

94 Šebiit 10:7; Betzah 5:1.

95 Šab. 16:1, 2; Rut R. 6:4.

96 Šab. 21:2, 3.

97 Šab. 21:1.

98 Jebamot 113b-114a.

99 Šab. 3:1-5; 4:1, 2; 22:4.

100 Šab. 10:2, 5; 20:5; Mek. Šabata 1.

101 Šab. 1:5, 10, 11; 18a.

102 Šab. 22:6; 18a.

103 M.T. Semahot 46a.

104 Šab. 23:5; cf. Rut R. 3:2.

i tijelo.¹⁰⁵ Unutar određenih ograničenja subotom se smjelo hraniti stoku i druge životinje.¹⁰⁶

Ograničenja u odnosu na subotnje kupanje bavila su se samo zagrijavanjem vode koje nije bilo dopušteno, ali plivanje je bilo zabranjeno.¹⁰⁷ No, obredno uranjanje tijela se zahtijevalo zbog bilo kakvog onečišćenja.¹⁰⁸ Uporaba javnih kupališta kojima su upravljali neznabošci bila je problem stoga što se voda zagrijavala subotom. To je značilo kako je nakon završetka subote trebalo čekati jedno vrijeme prije kupanja, kako se ne bi okoristilo toplinom koja je nastala subotom.¹⁰⁹ Kupanje je donosilo i druge probleme: „Ako se netko kupa u vodi, treba se prvo obrisati i onda se uspeti, da ne bi nosio [vodu na sebi] četiri lakta u *karmelithu* [polu-javnom području]“. Stoga se nakon kupanja subotom svatko treba posušiti ručnikom, ali ga ne treba iscijediti – ručnik se može odložiti na prozorsku policu.¹¹⁰

Ako srna subotom zaluta u kuću, bilo bi pogrešno uhvatiti je, no samo ako bi to učinio jedan čovjek. Dopustivo je ako to učine dvojica.¹¹¹ Ženama je bilo zabranjeno subotom se igrati orasima ili jabukama stoga što bi se moglo dogoditi da poravnaju zemlju, a rabin Huna je rekao kako je neka mjesta pohodila nesreća stoga što su „subotom običavali igrati igru loptom.“¹¹² Subotom je bilo zabranjeno čitati svjetovne spise.¹¹³ Pribor za jelo koji je bio potreban za sljedeće obroke tijekom subote se mogao oprati, no nije se smio prati ako je sljedeći obrok bio nakon subote.¹¹⁴

Neznabošca se nije držalo odgovornim za subotu, no je li on mogao raditi za Židova tijekom subote? Pravilo je bilo: Neznabožac ne smije subotom raditi posao Židova, no može obavljati svoj vlastiti posao.¹¹⁵ Međutim, nije bilo primjedbe ako je posao koji je izvršio neznabožac za neznabošca nenamjerno bio od koristi i Židovu, no posao koji bi se namjerno radio za Židova nije se smio vršiti.¹¹⁶

Menassehova škola je tumačila Izaiju 58,13 ovim riječima: „*Tvoj posao je zabranjen, no nebeske stvari su dopuštene*“, pa je tako netko mogao subotom načiniti pripreme za zaruke i vjersku poduku djeteta.¹¹⁷ Neke su se vjerske dužnosti smatrale odgovarajućima za vršenje subotom, no druge su bile neprikladne. Rabini su se izmjenjivali u čekanju učenjaka svake subote.¹¹⁸ U stvari, neki su službenici u sinagogi bili plaćeni za dužnosti koje su vršili subotom.¹¹⁹

105 Prop R. 5:10:2.

106 Šab. 24:2-4; Rut R. 3:2.

107 Šab. 39b-40b.

108 Betzah 2:2.

109 Lev. R. 34:16.

110 Šab. 141a, 147b.

111 Šab 13:5-7

112 Erub. 104a; Tuž R. 2:2:4.

113 M.T. Soferim 41a.

114 Šab. 118a.

115 Mek. Pischa 9.

116 Šab. 23:4.

117 Šab. 150a.

118 Šab. 74a.

119 M.T. Kalah rabati 55a.

Već smo vidjeli kako tijekom samog subotnjeg dana nikome nije bilo dopušteno paliti vatru, no mogao je upaliti vatru u petak, za subotu, a najbolji primjer su subotnja svjetla. U svetištu se vatra mogla upaliti i subotom.¹²⁰

S druge strane, određene se dužnosti nisu mogle izvršiti subotom. Toga je dana bilo zabranjeno davati desetinu, a davanje desetine se vršilo večer prije subote.¹²¹ Proizvodi za koje nije odvojena desetina subotom se nisu smjeli jesti, prenositi niti doticati u kući. Tako je svakog petka uvečer prije subote muškarac svojoj obitelji postavljao tri pitanja: „Jeste li dali desetinu? Jeste li pripremili *erub*? Jeste li upalili svjetiljku?“ Filakteriji se nisu nosili subotom i rabin Isak je to ovako protumačio: „Budući da je subota nazvana znakom a i filakteriji su nazvani znakom, onda nitko ne treba dodavati jedan znak drugome.“¹²²

Vjerojatno najdomišljatija kazuistika se pokazala u određivanju i zaobilaženju subotnjih ograničenja (*techum*). U rabinsko su doba postojala dva ograničenja na koja je trebalo misliti: 2000 lakata i četiri lakta. To se temeljilo na tumačenju Izlaska 16,29 – „Poučavalo se: ‘Neka svatko stoji gdje jest’ što se odnosi na četiri lakta, a ‘neka nitko...ne izlazi iz svoga stana’ odnosilo se na dvije tisuće lakata.“¹²³ Brojka 2000 dolazi iz Brojeva 35,5. Subotom se niti jedan Židov nije smio kretati više od 2000 lakata izvan gradskih granica od mjesta prebivanja.¹²⁴ Mjesto prebivanja bilo je vrlo ključno. Prema rabinu Hanini, ako subota dođe dok je čovjek na putovanju, njegovo je prebivalište zamišljeni krug s čovjekom u njegovu središtu, a polumjer mu je četiri lakta. Ako se nalazi u naseljenom mjestu, njegovo je prebivalište cijeli grad uz 2000 lakata izvan grada. Ako se čovjek nalazi u špilji, ona je njegovo prebivalište.¹²⁵

Ograničenje od četiri lakta isto se tako primjenjivalo na osobu na palubi broda.¹²⁶ No, glavna primjena brojke od četiri lakta odnosila se na temeljni posao „nošenja“, izveden iz Jeremije 17, 21. i 22. Većinu stvari se nije smjelo prenositi iz privatnog područja u javno i obrnuto, a u javnom području ne više od četiri lakta.¹²⁷ Unutar privatnog područja netko je mogao nositi većinu nužnih stvari, no čak su i u tom području postojala ograničenja.¹²⁸ Postojali su posebni propisi kada je u pitanju *karmelit*, područje koje nije bilo ni privatno ni javno, primjerice javno kupalište.

Vidljivo je kako su postojale okolnosti u kojima su ograničenja bila vrlo neprikladna. Postojali su trenutci kada bi, primjerice, ograničenje od četiri lakta bilo vrlo neugodno za nekoga tko bi trebao obaviti ‘tjelesne potrebe’. Rabini su vrlo pomnjivo raspravljali o svim mogućnostima i pokušali za njih predvidjeti odgovore. Otišli su čak i dalje te su izmislili neke mudre načine izigravanja pravila. Primjerice, „Ako je čovjek bio na putu i uhvatio ga mrak, a on je prepoznao drvo ili ogradu i rekao: ‘Neka moje mjesto subotnjeg odmora bude ispod drveta ili

120 Mek. Šab. 2.

121 Šab. 2:7; Demai 4:1.

122 Mek. Pisha 17.

123 Erub. 51a; Mek. Vajasa^c, 6.

124 Erub. 4:1, 3; 5:7.

125 Br. R. 2:9; Erub. 41b.

126 Erub. 4:1.

127 Horajot 1:3; Šab. 7:4-8:7; 9:5-7; 10:1-5.

128 Šab. 17:1-8; 18:1, 2.

ograda, tada nije rekao ništa. No, ako je rekao: 'Neka moje mjesto subotnjeg odmora bude kod njegova korijena', tada može hodati od mjesta na kojem stoji do njegova korijena dvije tisuće lakata, a od njegova korijena do svoje kuće dvije tisuće lakata. Tako može putovati četiri tisuće lakata nakon što padne mrak.¹²⁹

Je li bacanje stvari drugačije od nošenja stvari? Jeste i nije. Rabini su raspravljali o ovom pitanju: Što ako je netko namjeravao baciti neku stvar dva lakta, ali ju je bacio četiri? Nisu mogli doći do boljeg odgovora od riječi: Ovisi. Rabini su isto rekli: „Ako čovjek baci nešto iz privatnog područja u javno, ... tada je kriv, no ako iz privatnog područja baci u nečije privatno područje, s javnim područjem između njih... [on] nije kriv“¹³⁰ Trebao je samo dobro ciljati!

No, najvažnije zaobilazanje subotnjih ograničenja bio je *erub*, ustanova koja se pojavila vjerojatno u prvom stoljeću naše ere, no koju Šabat 14b pripisuje Salomonu, nedvojbeno zbog njegove domišljatosti. Postojalo je mnogo vrsta *eruba*,¹³¹ a temeljna zamisao svih bila je stapanje ili združivanje subotnjih ograničenja. Kako bi netko olakšao ograničenje od 2000 lakata trebao je samo pripremiti dovoljno hrane za dva obroka na 2000 lakata udaljenosti i objaviti kako je to točka njegova privremenog prebivanja. Ovakvo sredstvo mu je omogućilo dvostruko veći raspon od onoga koji bi inače imao.

Kako bi pomaknuli granicu zabrane nošenja, svi stanovnici čiji su stanovi bili sučelice sa zajedničkim dvorištem pridonijeli bi svoj dio po pitanju zdjele koja se mogla staviti u dvorište ili u jedno od prebivališta. Na ovaj su način svi stanovi smatrani zajedničkim svima, pa su tako svi k svima imali neograničen pristup, te bi se sve što se moglo nositi unutar privatnog područja sada moglo nositi bilo gdje unutar zajedničkog. Ova druga vrsta *eruba* nazivala se još i *šituf* (partnerstvo). Suvišno je reći da su rabini postavili brižljiva pravila o tome. Primjerice, ulazna vrata u dvorište nisu mogla biti viša od dvadeset lakata niti šira od deset lakata,¹³² no ovo se svojstvo moglo ostvariti, prema potrebi, postavljanjem privremenih greda. Isto tako, suvišno je reći, i *erub* se morao pripremiti prije početka subote,¹³³ pa stoga i pitanje koje se postavljalo pri zalasku sunca: „Jeste li pripremili *erub*?“

Kažnjivo kršenje subote

Vidjeli smo kako se popis brojnih subotnjih zabrana oslanjao jedino na rabinski autoritet.¹³⁴ O ovakvim se zabranama reklo: „Propisi o suboti, blagdanskim žrtvama i obesvećenju su poput planina koje vise o vlasi kose, jer o njima Sveto pismo govori malo a propisa je mnogo.“¹³⁵ No rabini su smatrali kako tamo gdje Sveto pismo šuti, oni imaju moć vezivati i razvezivati, da tako kažemo, kako bi sačuvali svetost subote. „Rabin Šimun kaže: Gdjegod su ti mudraci išta dopustili, dali su ti ono što je već tvoje, stoga što je ono što su ti dopustili samo

129 Erub. 4:7.

130 Šab. 73a and 11:1.

131 Hruby, *op. cit.*, str. 449-451.

132 Erub. 1:1.

133 Mek. Vayassa^c 3.

134 Betzah 5:2.

135 Hagiga 1:8.

ono što su bili zadržali na temelju subotnjeg odmora.¹³⁶ Ako su imali moć postaviti ograničenje, onda su imali moć i preoblikovati ga izuzecima i zaobilaženjem. Tako su rabini zapovjedili Židovima ne samo uzdržavanje od činova koji su smatrani radom (*melaka*), već su zabranjivali čak i takva djela koja su samo odvlačila od odmora (*šebat*) na subotnji dan.¹³⁷

Dok je jasna razlika napravljena između zapovijedi Svetog pisma, poput zabrane paljenja vatre (što je bilo kažnjivo smrću), i čisto rabinskih propisa, poput skidanja filakterija subotom,¹³⁸ to ne znači da su pobožni ljudi olako shvaćali rabinska učenja. „Rabin Aibu je rekao: Odmaražite se i od razmišljanja o radu. Postoji priča, rekao je rabin Berehija, o pobožnom čovjeku koji se šetao po svom vinogradu kako bi vidio što mu nedostaje. Kada je ugledao u njemu prodor, odlučio ga je popraviti nakon što prođe subota. No, onda je rekao: Budući da mi je misao o popravljanju došla u subotu, ja ću ga zauvijek ostaviti nepopravljenog. Kako ga je Sveti, blagoslovljen neka je, nagradio? Grm kapara koji je izrastao u vinogradu, popunio je prodor, a plodom toga grma on se održavao do kraja života.“¹³⁹

Načelo subotnjeg odmaranja (*šebat*) nije se uvijek uobličavalo u propise, već se poštivalo: „Kada je majka rabina Šimuna ben Johaja običavala subotom previše govoriti, on bi joj rekao: ‘Subota je’, i ona bi zašutjela.“¹⁴⁰ I dok su žene zbog svojih obiteljskih odgovornosti bile izuzete od mnogih rabinskih propisa, razlika između muškarca i žene nije se pravila po pitanju subote.¹⁴¹

Vjerojatno najvažnija razlika između svetopisamskih i rabinskih subotnjih propisa bila je u pitanjima kažnjavanja. Postojale su tri razine kažnjavanja za kršenje subote: (a) smrt kamenovanjem, (b) *kareth* i (c) obveza prinošenja žrtve za grijeh.

Obesvećenje subote navodi se među povredama koje su kažnjive kamenovanjem, što je bila druga po redu među najtežim smrtnim kaznama, nakon spaljivanja, a slijedili su je odrubljanje glave i vješanje – a sve je te kazne Sanhedrin imao moć dosuditi.¹⁴² Kamenovanje je bilo dosuđivano samo za kardinalne povrede subote, poput paljenja vatre, što je bilo propisano u Svetom pismu (Izlazak 35,3). No takva se kazna dosuđivala samo ako su postojala dva svjedočka koji su svjedočili činu, te ako je prijestupnik bio upozoren.¹⁴³ Drugim riječima, morala je postojati samovoljna i tvrdokorna nakana.

Karet (odsijecanje), što se često prevodi kao „ekstirpacija“, bila je kazna koja se učestalo spominje u Starom zavjetu („ta će se duša odsjeci od svog naroda“). Keritot 1,1 nabroja trideset i šest prekršaja za koja Biblija propisuje *karet*. Štoga bilo izvorno značenje pojma, rabini su shvaćali kako to znači božansku kaznu, prividnu preranu smrt. Najmanje do vremena Majmonida vjerovalo se kako osoba koja na sebe navuče *karet* neće imati budućeg života. Kažnjavanje

136 Erub. 10:15.

137 Mek. Šabata 1.

138 Cf. M.T. Abot de Rabbi Natan 27a.

139 Pesikta Rabati 23:3.

140 Lev. R. 34:16; Pesikta rabati 23:3.

141 Mek. Bakodeš 8.

142 Sanhedrin 7:4, 1.

143 Mek. Šabata 1; Sanhedrin 7:4; 7:8.

ili pokajanje su mogli poništiti *karet*.¹⁴⁴ Hotimično kršenje subote bez svjedoka značilo je navući na se *karet*.¹⁴⁵

Ako je oskrvrnuće subote bilo nehotično te je okrivljenik shvatio svoju grešku, tada je imao obvezu žrtve za grijeh. „Onaj koji oskrvrnjuje subotu [Brojevi 15,32-36] bio je podložan, nakon upozorenja, kamenovanju do smrti ako je počinio djelo koje ga stavlja u podložnost ekstirpaciji, ako je to iz objesti, ili žrtvi za grijeh ako je djelovao greškom.“¹⁴⁶ Međutim, nije odgovoran ‘ako su početak i kraj’ čina bili ‘učinjeni greškom.’¹⁴⁷ Rabin Akiva je držao da ‘ako je čovjek počinio mnoge čine rada iste vrste tijekom mnogo subota u jednom razdoblju zaboravljivosti, on je podložan jednoj žrtvi za grijeh za sve njih.’¹⁴⁸ No, ako su mnoga djela bila različitih vrsta, ili ako je jedno djelo uključivalo mnoge vrste kršenja subote (prema popisu od trideset i devet vrsta), žrtva za grijeh se zahtijeva za svaku vrstu.¹⁴⁹ Ako je čovjek ‘počinio djelo ili subotom ili drugim danom u tjednu a nije poznato na koji dan je to učinio, tada mora donijeti žrtvu naknadnicu za krivnju [Levitski zakonik 5,17-19].’¹⁵⁰

Pozitivna strana rabinskog svetkovanja subote

Cijeli niz rabinskih propisa o suboti, poput gore navedenog, mogao bi ostaviti dojam kako se subota smatrala negativnom i opterećujućom. Mnogima je ona možda i bila. No, takav opći dojam bio bi jednostran i iskrivljen. Rabini su nastojali subotu učiniti užitkom (Izaija 58,3) i čini se kako su u tome uvelike uspijevali. „Sveti, blagoslovljen neka je, rekao je Mojsiju, Ja imam dragocjeni dar u svojoj riznici, zvan subota, i želim je dati Izraelu; idi i obavijesti ih.“¹⁵¹ Sada promatramo dobru stranu rabinskog svetkovanja subote.

Rabini su svoju značajnu domišljatost u tumačenju primjenjivali na činjenicu, njima zagonetnu, kako četvrta zapovijed u Izlasku započinje sa „Sjeti se“ (*zekor*), no u Ponovljenom zakonu počinje s ‘Drži’ (*šemor*). Postoji nekoliko teorija kako bi se protumačio ovaj nesklad.¹⁵² Jedno vrlo često ponavljano tumačenje bilo je kako su se dvije različite riječi ‘izgovarale u istom načinu izričaja – izričaju koji usta ne mogu izgovoriti, niti uho čuti.’¹⁵³ Sljedeće tumačenje je manje metafizičko a više praktično: „*Sjeti se i drži*. Sjeti se prije no što dođe, a drži nakon što ode. – Stoga su rekli: Uvijek trebamo povećavati što je sveto dodajući mu nešto od nesvetog.¹⁵⁴ – Tako se to može usporediti s vukom koji se kreće naprijed i natrag. Eliezer b. Hananija b. Ezekia b. Garon kaže: ‘Sjeti se dana subotnjeg da ga držiš svetim’ imaj ga na umu od

144 Makot 13a, b.

145 Keritot 1:1.

146 Sanhedrin 7:8.

147 Šab. 11:6.

148 Keritot 3:10.

149 Šab. 72b.

150 Keritot 4:1.

151 Šab. 10b.

152 Mek. Bakodeš 7; Pesikta Rabati 23:1; et cetera.

153 Šebuot 20b.

154 Post. R. 9:14 zastupa dodavanje suboti jednog sata, uzetog od petka.

prvog dana tjedna nadalje, tako da, ako se nešto dobro slučajno nađe na tvom putu, to spremiš za subotu. Rabin Isak kaže: Nećeš ih brojati na način kako ih drugi broje. Nego ćeš in brojati u odnosu na subotu.¹⁵⁵

Subota je tako bila vrhunac tjedna. Prilazilo joj se s rastućim očekivanjem a ostavljalo iza sebe s oklijevanjem. Čak i u vrijeme objavljenog posta bilo je dopušteno otvoriti trgovine cijeli dan u četvrtak „zbog časti koja se duguje suboti“. Subotu je trebalo slaviti uz hranu, piće i čistu odjeću, kao ispunjenje Izaije 58,13.¹⁵⁶ U duhu Nehemije 8,9-12 subotu je trebalo slaviti uživajući u nekoj neuobičajenoj raskoši, osobito hrane i pića a kako bi se imao bolji apetit u prvom subotnjem obroku, petkom se skromnije jelo.¹⁵⁷ „Čak i mrvica, ako je bila pripravljena u čast subote“ naziva se subotnjim užitkom, a kaže se da što netko manje novca potroši na subote, to će manje novca zaraditi.¹⁵⁸

Petkom bi židovska domaćica pekla posebnu vrst kruha zvanu *hala*, od čijeg je tijesta odvojila jedan dio za svećenike, prema Brojevima 15,17-21. (Nakon nestanka hramskog sustava postao je običaj ovaj dio jednostavno baciti u vatru.) Iako su ljudi ostalim danima u tjednu mogli jesti dva obroka, smatralo se hvalevrijednim subotom jesti tri obroka – u petak uvečer, zatim nakon subotnje jutarnje službe, te lagani obrok nakon poslijepodnevni službi. Rabin Zerika je običaj o tri subotnja obroka temeljio ne Izlasku 16,25. I rečeno je: „Onaj koji poštuje praksu o tri obroka subotom spašen je od triju zala: vremena nevolje prije Mesijina dolaska, odmazde u Gehinomu te ratova Goga i Magoga.“¹⁵⁹ Naravno, sva priprava hrane morala je biti učinjena prije početka subote, a treće i četvrto poglavlje rasprave Šabat u Mišni opisuje načine za održavanje hrane toplom – nije se mogla subotom zagrijavati, no toplina koju je imala mogla se sačuvati.

Subota je bila omiljeno vrijeme za pozivanje gostiju na objed, a ako se znalo da je netko u zajednici ili pak posjetitelj u prolazu previše siromašan da bi taj dan dobro jeo, smatralo se časnim djelom to mu omogućiti. Isto tako je bilo strogo zabranjeno petkom ili subotom postiti te žalovati subotom, a jedni izuzetak je bio kada je Dan pomirenja padao na subotu. Ne samo da je žalovanje bilo zabranjeno, već su se uz mnogo poteškoća rabini složili da dopuste subotom ožalošćenima utjehu te bolesnima posjet. Kada se posjećuje bolesnika, posjetitelji trebaju reći: „Subota je, tada nitko ne treba tužiti, pa će oporavak uskoro doći.“¹⁶⁰ Subotom nitko nije trebao govoriti o patnji, čak ni u svojim molitvama.

Subotom ne samo da treba uživati u posebnoj gozbi već treba nositi i posebnu odjeću.¹⁶¹ Iz Rute 3,3 rabin Hanina je zaključio kako „čovjek treba imati dva kompleta odjeće, jedan za preko tjedna a drugi za subotu“, no kada je rabin Šimlaj izložio ta ista načela, njegovi su slušatelji „plakali i rekli: Koja nam je odjeća svakim danom, ta nam je odjeća i subotom. On im je rekao:

155 Mek. Bakodeš 7.

156 Taanit 1:6; Midraš o Psalmu 92:3.

157 Pesikta Rabati 23:6, 7; Peshahim 99b.

158 Šab. 118b; Lev. R. 30:1.

159 Mek. Vajassa^c 5; Šab. 118a.

160 Post. R. 100:7; Šab. 12b.

161 Šab. 113a; Post. R. 11:2; Br. R. 10:1; Pesikta rabati 23:1.

Opet je nužna promjena“ što je značilo kako se ista odjeća može drugačije nositi.¹⁶² Stoga što su mnogi Židovi imali običaj nositi posebnu subotnju odjeću, neznabošci su podrugljivo govorili jedan drugome: „Koliko dugo želiš živjeti?“ Na što je šaljivi odgovor bio: „Isto toliko koliko i košulja koju Židov nosi subotom!“¹⁶³

Još jedan užitek na koji su rabini poticali bili su bračni odnosi subotom. Kaže se kako Psalm 1,3 govori o čovjeku koji izvršuje svoju bračnu dužnost svakog petka uvečer.¹⁶⁴ Čak je i žena koja je živjela odvojeno od muža imala pravo na odnose s njim petkom uvečer.¹⁶⁵

Kako se subota približavala tako se očekivalo da dom bude osobito radostan i vedar.¹⁶⁶ Petkom je vladala prilična užurbanost kako bi se dovršile pripreme za ovu tjednu blagdansku prigodu. U starim židovskim zajednicama dolazak subote je najavljivao službenik u sinagogi (*chazzan hazan*) trubeći u *šofar* (ovnujski rog). Prema jednom događaju „večer prije subote zatrubilo se šest puta. Prvi put kako bi ljudi prestali s radom u poljima; drugi put za grad kako bi prestale raditi trgovine; treći puta kako bi se upalile svjetiljke: to je stav rabina Natana. Rabin Juda ha-Nasi je rekao: Treći, da bi se uklonili filakteriji. Zatim je bio razmak toliki koliko je potrebno da se ispeče mala riba ili stavi kruh u pećnicu, a zatim dugi zvuk trube, niz kratkih, i dugi zvuk te bi tako započela subota.“¹⁶⁷ Posao se morao dovršiti ili prestati raditi najmanje pola sata prije zalaska sunca. Kod tumačenja Izlaska 20,9 pojavilo se pitanje: „No, je li moguće da ljudsko biće obavi sav svoj posao u šest dana? To jednostavno znači: Odmaraj se u subotu kao da je sav tvoj posao dovršen. Drugo tumačenje: Odmaraj se i od razmišljanja o poslu.“¹⁶⁸

Subota je počinjala u petak pri zalasku sunca a to se u davnim vremenima određivalo promatranjem: „Kada se vidi jedna zvijezda, dan je; kada se vide dvije, sumrak je; tri, tada je noć“¹⁶⁹ Iako se prema kasnijem običaju subota dočekivala na službi u sinagogi, najprije je po-zdrav subote bio obiteljsko događanje.

Paljenje subotnjih svjetiljaka netom prije zalaska sunca jedan je od najstarijih običaja pokazivanja dobrodošlice suboti, a običaj je to očito uspostavljen već u Isusovo vrijeme.¹⁷⁰ Obavlja-

162 Rut. R. 5:12.

163 Tuž. R., Proem 17.

164 Nedarim 8:6; 3:10; Baba Kama 82a; Nida 38a, b; Ketubot 62b. Izraz “eat garlic,” uporabljen u nekima od navedenih općenito se smatra eufemizmom.

165 Ketubot 5:9, protumačeno u Ketubot 65b.

166 Šab. 23b, 25b.

167 Šab. 35b. Budući da nitko nije subotom trebao nositi teret, a posljednje je puhanje u *šofar* označilo početak subote, nametnulo se pitanje: Što je *chazzan hazan* učinio sa svojim *šofarom* nakon šest trubljenja? Rabin Josef ben Hanina je rekao kako bi on sebi ostavio malo vremena da ga odnese kući, trubeći malo ranije, no ostali su rabini rekli kako je on “had a hidden place on the top of his roof, where he placed his *shofar*, because neither a *shofar* nor a trumpet may be handled on the Sabbath” (dodirivanje glazbenih instrumenata kršilo je subotnje *muktzeh* zakone). Ostali su rekli kako je bilo dopušteno premještati instrumente u sklopu ceremonijalne dužnosti (Šab. 36a).

168 Mek. Bakodeš 7.

169 Šab. 35b.

170 O povijesti ovog običaja vidi Lauterbach, *op. cit.*, str. 454-470. Postoji rabinsko tumačenje Izlaska 13:22: “This passage suggests that you can learn from the Torah what the proper custom on the eve of the Sabbath should be. The pillar of fire should shine forth while the pillar of the cloud is still present” (Mek. Bešalah, 1) što je značilo kako su subotnja svjetla trebala biti upaljena u petak dok je još bilo danje svjetlo-

njem ovog obreda – koji je bio dodijeljen ženi u kući, ako je postojala – osjećalo se da je subota opipljivo došla.

Zatim je dolazio *kiduš* (posvećenje) obred za kojega se vjerovalo da je bio biblijski zahtjev: „...da svetkuješ [Izlazak 20,8] – da ga posvetiš blagoslovom. Na temelju ovog teksta mudraci su rekli: Na ulasku subote mi je posvećujemo izgovarajući nad vinom posvećenje toga dana.“¹⁷¹ Komentirajući različite načine na koje je Bog posvetio subotu (Izlazak 20,11) rabin Juda je rekao: „Bog ju je posvetio propisujući za nju blagoslov. Iz ovog učenja slijedi da se subotu pri njezinom dolasku proglašuje svetom izgovarajući blagoslov nad čašom vina.“¹⁷² Iako su žene obično bile oslobođene od poštivanja obvezujućih propisa koji su ovisili o zadanom vremenu, ipak se od njih zahtijevalo da uglas izgovaraju ili slušaju kada se izgovara *kiduš* na početku subote.¹⁷³

Nakon ovoga je slijedio prvi subotnji obrok koji je od najranijih vremena bio popraćen pjevanjem: „Kada dođe subota, mi joj želimo dobrodošlicu psalmima i pjesmom, kao što se kaže, ‘Psalam, pjesma za subotu.’“¹⁷⁴ Kasnije, kada je običajem postalo okupljanje na službe u sinagogi prije objeda u petak uvečer, otac bi, nakon povratka kući, položio svoje ruke na svako dijete po redu i blagoslovio ga, pozdravio subotnje anđele a zatim svojoj ženi izgovorio trideset i prvo poglavlje Izreka. Nakon toga je slijedio *kiduš* i objed. Rabin Josef izvješćuje kako se naučavalo: „Dva službujuća anđela pratila su čovjeka u večer prije subote od sinagoge do njegova doma, jedan dobri anđeo a jedan zli. Kada bi čovjek došao kući i našao svjetiljku kako gori, postavljeni stol i krevet prekriven plahtom, dobri anđeo bi uzviknuo, ‘Neka tako isto bude i druge subote’, a zli bi anđeo nevoljko odgovorio, ‘amen’. No, ako nije bilo tako, zli bi anđeo uzviknuo, ‘Neka isto tako bude i druge subote’ a dobri bi anđeo nevoljko odgovorio, ‘amen.’“¹⁷⁵

Subotom ujutro obitelj bi ustala malo kasnije no inače, te bi otišli bi u sinagogu, ako je bila unutar njihova subotnjeg ograničenja. Tamo se služba razlikovala od one za vrijeme ostalih dana i to najočitije u tome što je Osamnaest blagoslova bilo smanjeno na sedam, stoga što su izostavljene sve molitve koje su se odnosile na bolest ili ostale nevolje.¹⁷⁶

Oko podneva je dolazio drugi subotnji obrok. Subotnja jela su proglašena ukusnijima od jela koja su se služila ostalim danima, iako su bila hladna.¹⁷⁷ Često se pričala sljedeća pripovijest: „Bog je blagoslovio subotu ukusnim jelima. Naš učitelj [Juda Princ] je subotom poslužio obrok Antoniju. Poslužio mu je hladna jela. On ih je pojeo i bila su mu ukusna. [Drugom prigodom] mu je priprazio obrok tijekom tjedna i tada su pred njega stavljena vruća jela. On mu je rekao: ‘U onim drugima sam više uživao.’ ‘Ovima nedostaje određeni začim’, odgovorio je. ‘Nedostaje li štogod kraljevskim jelima?’ uskliknuo je. ‘Nedostaje im subota’, odgovorio je.

sti. (Za više pojedinosti o subotnjem ritualu, s uputama, vidi djela Segala, Millgrama i Schaussa.)

171 Mek. Bakodeš 7.

172 Pesikta rabati 23:6.

173 Šebuot 20b.

174 Midraš o Psalmu 92:3.

175 Šab. 119b.

176 Midraš o Psalmu 29:2.

177 Pesikta rabati 23:8.

Posjeduješ li ti doista subotu?“¹⁷⁸

Nakon podnevnog objeda nastalo bi razdoblje odmaranja. Kasnije poslijepodne odlazilo se u Bet ha-Midraš ili u školu u sinagogi. Smatralo se da je bolje subotom poslijepodne odlaziti na poduku no u to vrijeme čitati Sveto pismu u svojoj privatnosti. Ovo vrijeme proučavanja, raspravljanja i poduke slijedilo je nakon poslijepodnevničkih Minha službi. „Nije dopušteno čitati Hagiographa [subotom] osim od Minha vremena nadalje, no može ih se govoriti napamet i dati njihovo tumačenje, a ako ih je u neku svrhu potrebno istražiti, može se uzeti [primjerak] i istražiti ga.“¹⁷⁹

U davna vremena, nakon Minha službe, obitelj bi se okupila prije zalaska sunca za treći subotnji obrok koji je bio lakši od ostalih. Kako je padao mrak službenik bi ponovno zatrubio u šofar i obitelj je imala svečanost *habdala* (odvajanje) označujući tako granicu između subote i nadolazećeg svjetovnog vremena. Upaljena su svjetla, doneseni su začini na gorućem ugljenu i pomirisani su i izgovorena je zahvalnost nakon jela nad čašom vina. Habdala se nije zaključivala sve dok nije prošlo određeno vrijeme nakon zalaska sunca, stoga što su ljudi nerado gledali kako subota prolazi. Doista, običaj mirisanja začina smatrao se utjehom zbog odlaska subote.

Većina Židova se nadala suboti iščekujući uživanje, bilo da su bili rabini ili obični svakodnevnici: „Rabin Berehija je naučavao u ime rabina Hija bar Abbe: Subota je dana jedino zbog užitka. Rabin Hagaj je rekao u ime rabina Samuela bar Nahmana: Subota je dana jedino zbog proučavanja Tore. I ova dvojica se nisu razlikovala. Ono što je rabin Berehija rekao u ime rabina Hija bar Abbe o suboti koja je dana za uživanje primjenjivo je na učenike mudroga koji se iscrpljuju proučavajući Toru tijekom tjedna, no subotom dolaze i uživaju. Ono što je rabin Hagaj rekao u ime rabina Samuela bar Nahmana o suboti koja je dana za proučavanje Tore primjenjuje se na radnike koji su tijekom tjedna zabavljeni svojim radom, no subotom dolaze i bave se Torom.“¹⁸⁰

Za Židove je subota bila hram u vremenu, neuklonjivo mjesto susreta s Bogom, neotuđiva točka okupljanja svih Židova. Čitali su Izlazak 31,17, „Ona je znak...zauvijek,“ i izjavili, „Ovo govori kako subota nikada neće biti ukinuta u Izraelu. I tako shvatite kako se među Izraelcima sačuvalo sve čemu su bili odani cijelom svojom dušom.“¹⁸¹ Vrijedno je spomenuti da isto toliko koliko su oni sačuvali subotu i subota je sačuvala njih.

178 Post. R. 11:4; Šab. 119a.

179 Lev. R. 15:4.

180 Pesikta rabati 23:9.

181 Mek. Šabata 1.

SUMMARY

The Rabbinic Sabbath

Of the numerous Jewish denominations in existence before A.D. 70, only two survived the destruction of Jerusalem and the Temple. One of these was Christianity and the other was Pharisaism. Deprived of the Temple and finding it necessary to adjust to the devastating results of a tragic war and a dramatically altered outlook, Pharisaism necessarily changed. This post-A.D. 70 continuation of Pharisaism is referred to as Rabbinic Judaism, and from it virtually all modern forms of Judaism are descended. This article provides a brief sketch of -the Sabbath as it is regarded and observed in classical Rabbinic Judaism.

Key words: *Rabbinic-Sabbath; Judaism; Pharisaism*

Izvornik: Robert M. Johnston. "The Rabbinic Sabbath." U *The Sabbath in Scripture and History*. Urednik, Kenneth A. Strand, Washington, D.C.: Review and Herald, 1982. Str. 70 – 91.

Prijevod: *Dobrila Sabo*

